

Kész a leltár?

Trencsényi László

Klein Sándor és Soponyai Dóra (2011, szerk.): *A tanulás szabadsága Magyarországon. Alternatív pedagógiai irányzatok, iskolák, tanárok, tantárgyak.* Edge 2000 Kiadó, Budapest. 728 oldal

E recenzió elégikus, a kései József Attilára emlékeztető címének két magyarzata van. Az elsővel ezen írás keretei közt hamar készülök végezni: nem tudományos folyóiratba való alapvetően. Tudniillik az, hogy a tanulás szabadságáért folyó békés oktatáspolitikai küzdelem keserűen mosolygós demonstrációján, 2011. november 25-én az óbudai AKG-ban szervezett „alternatív iskolai” fesztiválon volt a könyvpremier. E találkozó célja köztudottan az új oktatási törvénynek az alternatív pedagógiákat és alternatív iskolákat sújtó (vagy sújtónak gondolt, érzett) cikkelyei elleni szót emelés volt: bizonyítani derűsen, de dacosan (*Horn Györgynek* a házigazdának megnyitó beszédét, egyben a találkozó szlogenjét idézve), hogy „van másik iskola!”. A fesztivál mustrájához nyomatékos bizonyíté-

kul szolgált a szerkesztők – s megannyi interjúalany, fejezetíró természetes – jelenlétében tartott ünnepi könyvbemutató. A *Klein Sándor és Soponyai Dóra* nevével jegyzett antológia friss összegzés kívánt lenni a magyarországi alternatív iskolák, pedagógiák *jelenéről*. A cím, *A tanulás szabadsága Magyarországon* egyértelműen utal arra, hogy a könyv ikerdarabja a hasonló címmel ugyanebből a kiadói műhelyből korábban megjelent rogersiánus pedagógiai tanításokat összefoglaló kötetnek¹. Az egyik szerző-szerkesztő-ötletgazda *Klein Sándor*, a pszichológia professzora maga is a hazai Rogers-kultusz egyik elkötelezett „ügyvivője” (főpapja? – írnám, ha itt nem valóságosan profán pedagógiákról lenne szó). A másik szerző-szerkesztő-interjúer *Soponyai Dóra* az egyik, fontos alternatív végvár, a Zöld Kakas Líceum tanára. A szakmai kérdés (vagy éppen az izgalmas válasz elemzésének kiindulópontja) az – erre még visszatérek –, hogy egy, a reformpedagógiákkal hosszú pályáján több ízben összetalálkozó, mégiscsak másik diszciplínában – a pszichológiában – otthonos szakember felülnézeti képe, s egy, a mindennapos alternatívpedagógia-gyakorlás küzdelmeiben részt vevő szakember együttes-közeli szemléletmódja mennyire képes érvényes panoráma megrajzolására. Ráadásul 2011 késő őszen, egy kritikus neveléstörténeti pillanatban. Hiszen egy tudományos folyóirat recenzensének mégiscsak megkerülhetetlen az a szembesítés a könyv megjelenésének konkrét környezetével, melyben válaszolnunk kell: a reform-, és alternatív pedagógiák politikai indíttatású hazai „lefejezésének” harmadik ciklusát éljük-e át, s ezért oly fontos a leltárkészítés, a kaptárok bezárása, amikor a méhész a jobb időkre őrzi jószágait, s azok pedig jobb időkre gyűjtik az erőt az új kirajzásra. Harmadik lefejezés? Mondhatnék három és felet, négyet is. Az első befagyasztást az 1919 utáni időkre teszem, a terrorok és a békekötés utáni kihívások más pedagógiáknak adtak zöld utat, sokaknak emigráció, szétszórás lett a sorsuk². A vészorszak – ezt emlegetem három és felediknek, vagy negyediknek a hazai reformpedagógiákra borult sötét korszakok közül. *Gábor Ignác, Földes Ferenc* mártírjuma, *Nemesné Müller Márta* kényszerű

1. Rogers, C.R. és Freiberg, J. (2007): *A tanulás szabadsága.* Edge 2000 – Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest.

2. Mészáros Judit (2008): „Az Önök Bizottsága”. *Ferenczi Sándor, a budapesti iskola és a pszichoanalitikus emigráció.* Akadémiai Kiadó, Budapest

emigrációja jelképei ennek a veszteségnek. De az „igazi” második befagyasztás ideje rövid, „fényes szelekkel”, reményekkel teli időszak után 1948-49-ben jött el. A magyar pedológia „perében” újabb két évtizedes elhallgattatás volt a büntetés³. (Filológus kell hozzá a javából, hogy búvópatakokban, mondhatni „katakombapedagógiákban”, vagy éppen egészen furcsa megjelenésmódokban kimutassa a parázsló szöveteket. 1968, 1972, 1985, 1990, 1995 volt-e az újranyitás, az olvadás időszaka? Ez is legyen a neveléstörténet feladata. Jómagam megkíséreltem egy lehetséges választ *A maratoni sereg* címen az Önkonetnél 2011-ben megjelent kötetemben.) Szóval a neveléstudomány számára még korai kérdésfeltevésről többet nem illik írni, pláne egy recenzióban 2012-ben, mint annyit, hogy vajon több mint jelképes – korszakzáró – leltár-e a *Klein-Soponyai* kettős több mint 700 oldalas dokumentumkötete.

A recenzió címének, főként a kérdőjelnek „semlegesebb” értelmét az adja, hogy vajon mennyire érvényes, mennyire reprezentatív ez a leltár. Melyet – mint említettem – két sajátos helyzetű szerző-szerkesztő jegyez. Kik, mely reformok, mely alternatívák, mely utópiák fértek bele tehát a vaskos kötetbe? Ismét két hivatkozást előrebocsátanék. A szerzők, főként előszavában a jeles professzor az ELTE neveléstörténeti műhelyében megfogalmazott korszakolást vállalják. Ezúttal nem a Neveléstudományi Intézet Pedagógia-történeti Tanszékének már-már kánonul szolgáló munkáit idézi, hanem *M. Nádasi Máriának* dolgozatát. Jelesül – jelkép ez is – abból a kötetből, melyet a magyarországi alternatívok joggal tekintenek az „ünnepi nyitány” reprezentatív, demonstratív könyvének, az Iskolafejlesztési Alapítvány, az OKI és a minisztérium 1995-ben megjelent közös kötetének, mely *Több út* címen vált híressé.⁴ (Megjegyzem, ezt a valóban fontos antológiát követték mások, vaskosabbak is, az ezredfordulóra adta közre a Soros Alapítvány két kötetben, *Süss fel nap* címmel a hazai „reformok gyermekeinek” munkáit, ezt később az alternatív pedagógiák promóciójára szervezett Sulinova (később Educatio) kötetei követték⁵. 1993-ban a Magyar Drámapedagógiai Társaság – mint a pedagógus-továbbképzésbe a reformpedagógiákat tananyagként elsők közt integráló szakmai műhely – is adott közre Reformpedagógiai Olvasókönyv címen kötetet⁶. Szerzőink nem filológusok, nem kérhető számon rajtuk az irodalom teljességének reflexiója, elfogadom.) Szóval, ebben az értelmezésben a „nemzetközileg is széleskörűen ismert és elismert” törekvések jelentik a reformpedagógiákat, s a „különlegesség” az alternatívást. Jómagam többször próbáltam egy másik osztályozási paradigmát bevinni a gondolkodásba. Igaz, hogy a „reformpedagógiáknak” valóban és általában inkább voltak karizmatikus alapító „atyái” – és anyái –, s az ún. „alternatívok” ebben az értelemben kevésbé törekedtek iskolateremtésre. De tán fontosabb különbség köztük az, hogy előbbiek „reformerként” saját meglelt útjukat az egész emberiség boldogulására ajánlották, ajánlották volna fel (megvan – vélték – a világmegváltó pedagógiai panacea). Az „alternatívok” bölcs belátással tudomásul vették azt, hogy az iskolák pedagógiai éthosza iránti társadalmi elvárások egy strukturált, sőt immár pluralista társadalomban lényegükből adódóan különbözőek, nincs univerzális pedagógiai reform, hanem a „tanulás szabadságának” elvét vállaló, hirdető társadalmak, államok kötelessége, hogy valamennyi alternatíva iránti igényt, lehetőleg „szektorsemleges” támogassanak (a „ha kicsinyek vagyunk is, térséget nekünk is” – mondóka elvén). Másutt az alternatív iskolák fejezetében az alternatívást nem vállaló iskolák jelennek meg („a Tüskevár iskola nem alternatív iskola, mert nem

3. Vö. Knusz Imre (2006): A magyar „pedológia” pere – 1948–1950. In: Borgos Anna, Erős Ferenc és Litván György (szerk.) *Mérei élet-mű*. Tanulmányok. ÜMK, Budapest

4. M. Nádasi Mária (1995): Úton a pedagógiai többszólamúság felé. In: Kereszty Zsuzsa és T. Hajabács Ilona (szerk.): *Több út. Alternatívítás az iskolázás első éveiben*. IFA – MKM – BTF. Tanítók Kiskönyvtára 7. 5–28. oldal

5. (a) Fűzfa Balázs (1999, szerk.): *Süss fel nap. Kisgyermekkorai modell-intézmények Magyarországon*. Soros Alapítvány, Budapest; (b) Fűzfa Balázs (1999, szerk.): *Süss fel nap. Alternatív óvodák, iskolák Magyarországon*. Soros Alapítvány, Budapest; (c) Vekerdy Tamás (2006, szerk.): *Van más megoldás is. Alternatív módszerek a középiskolában*. SuliNova Kht – Pedagógiai Alternatívák Központja, Budapest.

6. Trencsényi László (1993, szerk.): *Reformpedagógiai olvasókönyv drámapedagógusoknak, pedagógusoknak, pedagógusjelölteknek és más gyermekbarátoknak*. Magyar Drámapedagógiai Társaság, Budapest.

valamiféle elvont elképzelést akar megvalósítani...." (285. oldalon), többször nevez „államinak” iskolákat, ugyan az adatfelvétel idején (most látjuk majd, milyen lényeges különbség!) *önkormányzatiak*. *Benda Józsefnek* megadatik, hogy magát „új pedagógiai paradigma” alkotójának nevezze (259. oldalon), míg a 29. oldalon a Dalton-tervről annyit tudunk meg, hogy „*Helen Parkhurst Montessorit, és Deweyt* ötvözte”. Arányok és mértékek tartására hívom fel a figyelmet, ha már a fogalmi tisztázás bizonytalan.

Mielőtt sorra vennénk: a maguk vállalta rendszertanban kinek jutott – s mekkora – hely, hadd jelezzem: 2002-ben, az alternatív iskolák folyóiratában, az áldott emlékezetű *Oroszlány Péter* szerkesztette Taní-taniban megjelent különszám közreadása után ugyanott (2003, 24–25. szám) indulatos jegyzetet írtam Sereg-szemle – foghíjjakkal címmel. Kárhoztattam annak a gyűjteménynek egyoldalúságát, néhány nagyon fontos hiányra próbáltam felhívni a figyelmet. A nemzetközileg számon tartott elődök közül a kelet-európaiakat – köztük hazai elődöket is – hiányoltam akkor, továbbá a *Gáspár László*-i Szentlőrincnek akkor még létezett néhány utódiskoláját, aztán a „nyitott iskolákat”, a „közösségi iskolákat”, meg az „ÁMK-kat”. A „közösségi iskolák” mozgalma a most bemutatott kötetben annyival került jobb helyzetbe, hogy a portrék modelljei közé választott „békásmegyeri” *Barlai Róbertné Kati* iskolája, a legendás Bárczi egy időben e körbe (is) tartozott. A *Vészi János* és *Jeney Lajos* „álmaként” számon tartott „alfa”, a többcélú intézmény, hivatalos nevén az „általános művelődési központ” úgy került a kötetbe, hogy „zászlóshajója”, a *Mihály Ottó* vezetésével koncipiált Pécsi Apáczai Nevelési Központ két projektje is említésre kerül benne, anélkül, hogy megtudnánk: az „élményműhelynek” is, meg a *Lantos-Apagyi* komplex művészeti nevelési programnak szükségképpen vált fészkevé a kertvárosi lakótelep közepén épült „pedagoszaurusz” (ahogyan *Kamarás István* kedves iróniával becézte). Pontosítok, az IPR-program alapján bemutatkozó délsomogyi falu, Darány, *Radics József* intézménye egykor ÁMK volt.

A nemzetközi enumeráció funkcióját a szerkesztői bevezető teljesíti. *Dewey, Claparede, Ferriere, Decroly, Key, Kilpatrick, Cousinet* nevei sorakoznak a „díszhelyen”. Ne feledjük megemlíteni, ők azok a szerzők, akik a hatvanas évek végi olvadásban a Tankönyvkiadó *Neveléstörténeti Források* című sorozatában megjelentek, megjelenhettek. (Szolid jegyzet utal a fejezet végén arra, hogy terjedelmi korlátokból nem esik szó a „klasszikusok” közül *Montessoriról, Steinerről, Freinetről* és *Petersenről*. Lám a dogmatikus marxisták leghevesebben támadott céltáblája, a non-direktív *Neill* ebből a pótnévsorból is kimarad, majd a 479. oldalon bukkan fel igazán váratlanul egy matematikatanítási projekt kapcsán.) Új elem – boldog felfedezésről ad számot *Klein Sándor* – az olasz Barbiana-iskola kiemelése, *L. M. Camparetto* és *G. Zavalloni* neveit említi, s magyar ismertetőjüket, *Kocsisné Farkas Klaudiát*. (Tartozunk az igazságnak annyival, hogy a Barbiana iskolát *Győri Anna* vezette be a hazai köztudatba még 1985-ben az Ifjúsági Szemlében közreadott tudósításában.⁷⁾

De „korszakos” hiányérzetemet kénytelen vagyok megemlíteni: hol vannak a hagyományok értékelésében az oroszok, szovjet-oroszok⁸⁾? A lengyel *Janusz Korczak*⁹⁾? Az észti *Kaeszt*¹⁰⁾? Hogy csak a hazai irodalomban bőséggel tárgyalt kelet-európaiakat emlegessem. S hol maradnak ebből a tablóból a hazai hagyományok? *Nagy László? Karácsony?* (Később, óvatos említéssel *Domokosné* s a magyar Új Iskola megjelenik.) S hát hol a számvetés egy leltárban – egy 700 oldalas magnum opusban – *Gáspárral, Zsolnaival?* (Ha *Benda József* HKT-jának hosszú oldalak jutnak), de a *Varga-fivérek*, legalább Tamás (ha már Balázs és Domokos

7. Győri Anna (1989): *Itáliából indult el... Tudósítás a Barbiana pedagógiai mozgalomról*. Ifjúsági Szemle. 2.

8. L. Tolsztoj, Ventzel, Sackij, Blonszkij, de akár Makarenko is.

9. Vö. Aleksandr Lewin (1982): Main elements of the pedagogical and organizational Concept of the Janusz Korczak Child and Youth Center. In: Daniela Rusakowska (ed.): *Korczak Children and Youth Center*. Instytut Badan Pedagogicznych Zaklad Badan Systemów Wichowawczych, Warszawa; ill. Janusz Korczak (1982): *Hogyan szeressük a gyermeket*. Kőte Sándor utószavával. Tankönyvkiadó, Budapest

10. Szóke Sarolta (2003): *Az észti reformpedagógus, Johannes Kais öröksége*, Tani-tani, 24–25.

nem jut senkinek eszébe) legalább egy sort érdemelt volna! S hol a magyar komprehenzív (más szóval Gesamtschule) adaptáció megannyi kalandja a „Kertész utcás” *Loránd* vezetésével¹¹? (Ha már „unokatestvére”, az újjalotai Kontyfa-projekt helyet kapott. Jelzem, hogy a Kontyfa teoretikus vezetőjének, *Friss Péternek* a minap jelent meg frankfurti tudósítása – most itt igazgat „*Európai iskolát*” – a tani.tani blogon.) S hol maradtak *Derdák Tibor* „szülöttei”, az országszerte létesült, újabban buddhista hitvallás mögé menekülő cigányiskolák – Gilvánfától Alsószentmártonon át Sajóközéig¹²? S a szaléziak *Don Bosco* „revivaljai”¹³, akár az újjászületett Kolping-házak¹⁴? S hol a Belvárosi Tanoda, a hazai „drop outok” úttörője¹⁵? Hol a *Freinet*-követő Nagykovácsi¹⁶? Tiszabó¹⁷? A veszprémi KÉSZ alapítványi iskola¹⁸? Persze, minden előző azzal kezd, nem törekedhet teljességre. De mégiscsak árulkodóak a hiányok.

Az imént a „reformpedagógia” sajátosságaként jelent meg, hogy erős, autonóm „alapító” személyiségekhez fűződnek. Milyen furcsa ez esetben a „burattinos” (NB családi ágon a népikollégista pedagógiai tradíciót – is – megjelenítő) *Mezei Katát* a „legjobb waldorfosnak” nevezni (75.o.)! Vagy ugyanitt a 93. oldalon úgy emlegetni – a Waldorfról szólván – a nagyrabecsült *Winkler Mártát*, mint aki „nem waldorfos, csak ösztönösen nagyszerű”. Most akkor jogosult-e a reformpedagógiai tradíciót is eklektikusnak látni vagy sem? S ha már itt tartunk: szóvá teszem, a Fillér utcai Kis Virágot egy jegyzettel érdemes lett volna megkülönböztetni a Belvárosi Tanodában érett azonos nevű egyre ismertebb vizuális nevelőtől, művészetterapeutától.

Szigorú vagyok? Nyilván elnézőbb lennék, ha egy folyamatos diskurzus reményében írnám a kritikát, s figyelném a szerkesztőkkel, szerzőkkel, riportalanyokkal, mottóírókkal, felidézett dokumentumok ihletőivel együtt a fejleményeket.

De legyünk elégedettek. 700 oldalon igen gazdag dokumentációt olvashatunk, friss interjúkat, szemelvényeket iskolai dokumentumokból. Megismerhetjük a szerkesztők prioritásait – s természetesen hazai megvalósulások, hazai megvalósítók után erednek. Így Osl falujában működő Dalton-programba, budapesti Montessori-szellemű iskolába (Heltai Gáspár Iskola), több Waldorf-univerzumba, a pécsi Werkstatt-programba, Freinet-iskolába Dunaújvárosban, Jéna Plant alkalmazó iskolába Perbálon, személyközpontú (rogersiánus) iskolába a fővárosban és Tatán, a „reformpedagógiai” megvalósulások sorát zárja az említett *Benda József*. Az „alternatív iskolák” tiszteletkörébe Tüskevár kerül, a Gyermek Ház, a Kék Madár Veszprémben, a piliscsabai – szülők kezdeményezte – Palánta, a budapesti Vajda Péter utcai iskola, a legendává nemeseződő Hejőkeresztúr – miért nincs berettyóújfalusi Igazgyöngy?¹⁹ –, az AKG, a Zöld Kakas – az alapítók terjedelmes tanulmányaival –, a Lauder, ill. (nyilván a szerzők felsőoktatási elkötelezettsége miatt is) a Mathias Corvinus Collégium, s az említett Darány, a Kontyfa. Az „alternatív témák, programok” körébe idegennyelvtanítás – a 80-as évek közepétől az alternatív mozgalomhoz tartozó *Simonfalvi László (Leslie)* programja, a matematikus ÉlményMűhely, a kötet megjelenése előtt elhunyt zeneterapeuta *Kokas Klára*, a pécsi komplex művészeti „Lantos-Apagyi”-program, a drámapedagógia (igaz, hogy a jeles szentesi gimnáziumban az alapí-

11. Vö. Loránd Ferenc (1976): *A Kertész utcaiak. Iskolám története*. Gondolat Kiadó, Budapest; Nahalka István (2004, szerk.): *A komprehenzív iskola breviáriuma*. KOMP-könyvek, Sulinova, Budapest

12. Vö. Takács Géza (2009): *Kiútkeresők. Cigányok iskolai reményei*. Osiris, Budapest

13. Vö. Lukács Barnabás (2000): *A kazincbarcikai Don Bosco Szakképző és Általános Iskola. Új Pedagógiai Szemle*, 1.

14. Sz.n. (1996): *A Kolping-iskolamozgalom. Iskolakultúra*.3.

15. Vö. Juhász Ildikó (2002): „*Aki senkinek sem kell, jöhet*”, *beszélgetés Gyórik Edittel, a Belvárosi Tanoda igazgatójával*. Szakoktatás, 3.

16. Galambos Rita – Horváth Attila – Kóra Zsuzsa (1992): *Freinet módszer Nagykovácsiban*. Új Pedagógiai Szemle, 12.

17. Imrei István (1998): *A tiszabói Freinet-műhelyről*. Iskolakultúra, 12.

18. Vö. Debreczeni Tibor (1995): *Iskolát alapítunk – dramatikus játék arról, milyennek képzeltük az iskolát*. Kútbanézők, 1.

19. L. Ritók Nóra (2011): *Bukdácsoló esélyegyenlőség*. Underground Kiadó, Budapest

tó, tavaly elhunyt *Bácskai Mihály* nem a „klasszikus” drámapedagógiát, inkább a diákszínhátékot művelte²⁰), a multimédiás-digitális nevelés. A Dobbantó-program egyszerre reprezentálja az SNI-sek nevelését-oktatását és az adaptív szakképzést. Szintén a szerzők-szerkesztők helyi elkötelezettsége magyarázza, hogy *Farkas Olga* reprezentálja e körben a vizuális nevelést és az alternatív pedagógusképzést. Csak csodálkozom azon, hogy a természettudományos nevelés területén nem leltek méltó alternatívot a szerkesztők, s hogy kimaradt a mozgáskulturális-táncos nevelésnek az az igazán innovatív-alternatív útja – a táncházé –, melyet világszerte „magyar modellnek” neveznek.²¹ A „portrék” körébe két Pitypang utcai tanárnő fért, *Molnárné Békési Ágnes* és *Vukovári Zsuzsa*, őt követi az „ikon”, *Winkler Márta*, majd a pécsi *Pethőné Nagy Csilla*, a magyartanítás elkötelezett reformere, és a már említett *Barlai Róbertné*. (Szóvá teszem elismeréssel: az ismertetett iskolák elérhetősége, az emlegetett szereplők – hősök – kislexikona, gondos jegyzetapparátus teszi gazdaggá az antológiát.)

Szerzőinknek-szerkesztőinknek ez a kör fért a „leltárba”.

Értük szól a harang 2012 tavaszán?

20. Vö. Keresztúri József (2011): *Miska bácsi*. www.tani.tani.info. október 14.

21. Sebő Ferenc (2008): *A táncház sajtója. Válogatás a korai évekből*. Timp Kiadó, Budapest; Agócs Gergely (2004): *A társadalmi dimenziók és a hagyomány megkerülhetetlensége*. Mester és Tanítvány III.; Benedek Krisztina – Sándor Ildikó (2010, szerk.): *Útavaló 2. A néphagyomány közvetítésének módszerei az iskolában*. Hagyományoktatás-módszertani füzetek. Hagyományok Háza, Budapest